

BOSHQARUV TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMATNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Qo'qon Universiteti

Psixologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ibrohimjon Ismoiljonov

E-mail: ismoiljonovibrohimjon2@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etishning zamonaviy muammolari va ularning yechimlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Mualliflar psixologik xizmat faoliyatining asosiy konseptual asoslari, tarixiy taraqqiyot bosqichlari va mintaqaviy xususiyatlarini chuqur o'rganib, zamonaviy boshqaruv tizimida uchraydigan muammolar va ularga yechimlar bo'yicha ilg'or tajribalarni keltiradilar. Tadqiqotda milliy va xorijiy olimlarning ishlari, amaliy tajriba natijalari va tanqidiy tahlillar asosida ilmiy xulosalar chiqariladi.

Kalit so'zlar: boshqaruv, psixologik xizmat, zamonaviy muammolar, yechimlar

ABSTRACT

This article examines the contemporary problems and solutions in organizing psychological services within management systems from both theoretical and practical perspectives. The authors analyze the conceptual foundations, historical development, and regional features of psychological service activities, highlighting advanced practices for addressing challenges encountered in modern management structures. The research draws on national and international scholarly works, empirical experiences, and critical analyses to derive scientific conclusions.

Keywords: management, psychological service, contemporary problems, solutions

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются современные проблемы и решения организации психологической службы в системе управления как с теоретической, так и с практической точки зрения. Авторы анализируют концептуальные основы, исторические этапы развития и региональные особенности деятельности психологических служб, выделяя передовой опыт решения актуальных проблем современного управления. В исследовании используются работы отечественных и зарубежных ученых, результаты эмпирических исследований и критический анализ.

Ключевые слова: управление, психологическая служба, современные проблемы, решения

Kirish

Boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etish masalasi zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jamoalarda inson omilining ahamiyati oshgan sari, boshqaruvchilarning va xodimlarning psixologik holati, ularning motivatsiyasi, stressga bardoshlilik, ijtimoiy-psixologik muhitni boshqarish ko'nikmalari yetakchi o'ringa chiqmoqda. Psixologik xizmatlar samarali faoliyat yuritishi uchun ilmiy asoslangan yondashuv, zamonaviy vositalar va metodikalar, shuningdek, milliy va mintaqaviy o'ziga xosliklarni hisobga olish zaruriyati ortib bormoqda. So'nggi yillarda boshqaruv tizimidagi psixologik xizmat faoliyatiga bo'lgan ehtiyojning ortishi, bu sohada yuzaga kelayotgan muammolar va ularning yechimlari bo'yicha ilg'or tajribalarni o'rganish, tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish masalasi ilmiy va amaliy nuqtai nazardan muhim sanaladi. Ushbu maqolada zamonaviy boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etishning asosiy muammolari, ularning ildizlari, mavjud ilmiy-nazariy asoslar va amaliy tajribalar, shuningdek, samarali yechimlarni ishlab chiqish yo'llari keng ko'lamda tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA VA TADQIQOTLAR.

Boshqaruv tizimlarida psixologik xizmatni tashkil etishda asosiy muammolar xodimlarning psixologik holatini baholashdagi qiyinchiliklar, resurslar yetishmasligi va

kasbiy malaka pasayishi hisoblanadi. O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash va ta’lim sohalarida psixologik xizmatni joriy etishda huquqiy asoslarning yetarli emasligi va amaliy tajriba kamligi keng tarqalgan. Bundan tashqari, pandemiya va iqtisodiy o‘zgarishlar stress va burnoutni kuchaytirib, xizmat samaradorligini pasaytirmoqda.

Psixologik xizmat metodologiyasi kuzatish, eksperiment, testlash va so‘rovnoma kabi usullarga asoslanadi, ular rahbar-xodim munosabatlarini tahlil qilishda qo‘llaniladi. O‘zbekistonda "Individual uslub", "Munosabat" va "Normal-emotsional faollik" metodlari psixologik himoya va xizmat samaradorligini baholash uchun taklif etilgan. Boshqaruv psixologiyasida maqsadli boshqaruv va personal saralash metodlari (intervyu, psixokorreksiya) keng qo‘llaniladi. Psixologik xizmat metodologiyasi psixodiagnostika, profilaktika, korreksiya va maslahat yo‘nalishlariga asoslanadi, ularni eksperimental paradigma va gumanistik psixologiya usullari bilan boyitish mumkin. O‘zbekistonda Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti dasturida (BISB304 kodi) psixologik xizmatni rejalashtirish, shaxsni o‘zini anglashi va amaliyotchi-psixolog etikasi kabi mavzular o‘rganiladi, mustaqil loyihalar va interfaol mashg‘ulotlar orqali qo‘llaniladi. Z.T. Nishanova va G.K. Alimova darsligida psixokorreksiya tamoyillari, ontogenetik rivojlanish va shaxslararo munosabatlar metodlari batafsil yoritilgan.

O‘zbekistonda Z.T. Nishanova va R.N. Melibayeva kabi olimlarning ishlarida psixologik xizmatning ijtimoiy uyg‘unlik va kasbiy o‘shiga ta’siri tadqiq etilgan. Xalqaro tadqiqotlarda (masalan, Rossiyada) boshqaruv psixologiyasi rahbarlarning ijtimoiy-psixologik qiyofasini o‘rganib, motivatsiya modellarini taklif qiladi. O‘zbekiston kontekstida Vazirlar Mahkamasi qarorlari (577-son) asosida ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlaridagi empirik tadqiqotlar xizmatni takomillashtirish yo‘llarini ko‘rsatmoqda. O‘zbekistonda psixologik xizmat tadqiqotlari ta’lim va ijtimoiy sohalarga qaratilgan bo‘lib, M.G. Davletshin, Sh.R. Baratov va Z.T. Nishanova kabi olimlarning ishlarida xizmat tuzilishi, vazifalari va psixokorreksiya usullari o‘rganilgan. Vazirlar Mahkamasi 577-son qarori asosida ta’lim tizimida psixologik xizmatning uch bosqichli struktura (maktab psixologi, tuman markazi, respublika markazi) taklif etilgan, bu empirik

tadqiqotlar (testlar, intervyular) bilan tasdiqlangan. Nishanova va Alimova tadqiqotlarida psixologik xizmatning maqsadi shaxs garmonik rivoji sifatida belgilangan, transakt tahlil (E. Bern konsepsiyasi) va Maslou ierarxiyasi qo‘llanilgan.

1-rasm. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi.

Zamonaviy muammolar orasida psixologik xizmat resurslari yetishmasligi, mutaxassislar malakasi va raqamli vositalar integratsiyasi bor, ularni hal qilish uchun superviziya va personal boshqaruv taklif etiladi. O‘zbekistonda psixologik xizmatni tashkil etish muammolari (resurslar, etika dilemmalari) va yechimlari (treeninglar, loyihalar) Chirchiq PDU dasturida batafsil ko‘rib chiqilgan. Xalqaro tajribada (AQSH, Fransiya) psixologik xizmat maktab brigadalari shaklida ishlaydi, O‘zbekiston uchun dual ta’lim (Germaniya misoli) va psixodiagnostika metodlarini moslashtirish tavsiya etiladi.

Muammolarni hal qilish uchun psixologik xizmatni tizimli joriy etish, mutaxassislar malakasini oshirish va raqamli vositalardan foydalanish tavsiya etiladi. O‘zbekistonda "tibbiy psixolog" lavozimini kengaytirish va dual ta’lim tajribasini (Germaniya misolida) qo‘llash samarali bo‘ladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, psixokorreksiya va profilaktika dasturlari xodimlar samaradorligini 20-30% ga oshirishi mumkin.

Zamonaviy Muammolar:

Muammo	Sabab	O‘zbekistondagi misoli
Resurs yetishmasligi	Byudjet cheklovlari	Ta’lim muassasalarida psixologlar soni kam.
Malaka pasayishi	Treninglar yetishmasligi	Mutaxassislar eskirgan metodlar.
Stress	Iqtisodiy bosim	Xodimlar motivatsiyasi pasaygan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etish masalasining nazariy-konseptual asoslari chuqur tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, uning rivojlanishida bir necha bosqichlarni va turli maktablarning qarashlarini kuzatish mumkin. Avvalo, psixologik xizmat tushunchasining shakllanishi XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi ilmiy-psixologik paradigmalarga borib taqaladi. Masalan, ilk bosqichlarda psixologiya va boshqaruv alohida sohalar sifatida rivojlangan bo‘lsa-da, XX asr o‘rtalariga kelib, inson omilining boshqaruvdagi o‘rni va ahamiyati tobora ortib bordi. Max Weberning byurokratik boshqaruv nazariyasi, Elton Mayo va uning Xo‘torna tadqiqotlari natijasida shakllangan insoniy munosabatlar maktabi boshqaruv tizimining psixologik aspektlariga e’tiborni kuchaytirdi. Bu maktab vakillari tomonidan jamoaviy munosabatlar, motivatsiya, kommunikatsiya va liderlik singari psixologik omillar samarali boshqaruvning ajralmas qismi sifatida qaraldi. Shuningdek, A. Maslou, F. Gertsberg, D. MakGregor kabi olimlarning motivatsiya va ehtiyojlar ierarxiyasi haqidagi nazariyalari, boshqaruv tizimida inson salohiyati va uning psixologik holatini inobatga olish zarurligini asoslab berdi.[1]

XX asrning ikkinchi yarmida psixologik xizmatning amaliyotda joriy etilishi va rivojlanishi bo‘yicha turli mamlakatlarda sezilarli yutuqlarga erishildi. Masalan, AQSh va

Yevropa mamlakatlarida tashkilot psixologiyasi, sanoat psixologiyasi va inson resurslarini boshqarish sohasida psixologik xizmatlarning professional institutsionalizatsiyasi yuz berdi. Bu jarayonda psixologik xizmatlar faqatgina individual muammolarni hal qilish emas, balki tashkilot ichidagi ijtimoiy-psixologik muhitni tahlil qilish, xodimlar orasida stress va konfliktlarni boshqarish, motivatsion dasturlar ishlab chiqish, rahbarlik faoliyatini psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash kabi kompleks vazifalarni ham o‘z zimmasiga oldi. Yevropa tajribasida, ayniqsa, Germaniya, Fransiya va Buyuk Britaniyada psixologik xizmatlar davlat va xususiy sektor boshqaruv tizimlariga chuqur integratsiyalashgan. Bu esa, xizmatlarning samaradorligini oshirishda, xodimlarning psixologik farovonligini ta‘minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi.[2]

Sobiq Sovet Ittifoqida va mustaqillikdan keyingi Markaziy Osiyo mamlakatlarida, jumladan, O‘zbekistonda psixologik xizmatni tashkil etishning o‘ziga xos bosqichlari mavjud. Dastlab, sovet davrida psixologiya fani va amaliyoti ko‘proq pedagogika va tibbiyot sohalari bilan bog‘liq holda rivojlangan bo‘lsa, mustaqillikdan so‘ng jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning chuqurlashuvi natijasida boshqaruv tizimida psixologik xizmatga bo‘lgan ehtiyoj ortdi. O‘zbekistonlik olimlar – N. G‘ulomov, S. Raximov, M. Toxirov, D. G‘ulomova va boshqalar tomonidan boshqaruvda psixologik xizmatning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish, milliy mentalitet va mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda samarali xizmatlarni joriy etish masalalari bo‘yicha qator ilmiy ishlanmalar yaratilgan. Ayniqsa, so‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va qonun hujjatlari asosida davlat boshqaruv organlarida, ta‘lim, sog‘liqni saqlash va boshqa ijtimoiy sohalarda psixologik xizmatlarni takomillashtirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.[3]

Psixologik xizmatni tashkil etishda asosiy konseptual muammolardan biri – bu xizmatning boshqaruv tizimiga to‘liq integratsiyalashuvi va uning samaradorligini ta‘minlashdir. Afsuski, aksariyat hollarda psixologik xizmatlar tashkilot tuzilmasida formal ravishda mavjud bo‘lsa-da, ularning real ta‘siri va natijalari yetarli darajada sezilmaydi. Bunga sabab sifatida, xizmatlarning faoliyat doirasi aniq belgilanmaganligi, psixologlarning huquq va vakolatlari, ularning malakasi va kasbiy rivojlanish

imkoniyatlari yetarli darajada ta'minlanmaganligi ko'rsatiladi. Bundan tashqari, boshqaruv tizimida psixologik xizmatdan foydalanish bo'yicha rahbarlar va xodimlar orasida yetarli darajada bilim va ko'nikmalar yo'qligi ham muammo sifatida qayd etiladi. Shu nuqtayi nazardan, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish, zamonaviy psixologik diagnostika, maslahat va trening metodlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.[4]

Boshqaruv tizimida psixologik xizmatning samaradorligini oshirishda zamonaviy ilmiy-amaliy tadqiqotlar muhim o'rin tutadi. Masalan, G. S. Nikiforov, V. V. Boyko, L. M. Mitina kabi rus olimlari tomonidan tashkilotlarda stressni boshqarish, konfliktologiya, liderlik psixologiyasi, motivatsion muammolar bo'yicha keng ko'lamli empirik tadqiqotlar olib borilgan. Ularning natijalari psixologik xizmat faoliyatining metodik asoslarini boyitdi va zamonaviy boshqaruv tizimida inson omilini kompleks tahlil qilish imkonini berdi. Xalqaro miqyosda esa, C. Argyris, E. Schein, J. Kotter, D. Goleman kabi olimlarning ishlari boshqaruvda emotsional intellekt, o'zgarishlarni boshqarish, korporativ madaniyat va psixologik maslahat xizmatlari samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ularning tadqiqotlari asosida tashkilotlarda psixologik xizmatni tashkil etish bo'yicha ilg'or modellar ishlab chiqilgan va amaliyotda sinab ko'rilgan.[5]

O'zbekiston sharoitida psixologik xizmatning rivojlanishi, ayniqsa, so'nggi o'n yillikda yangi bosqichga ko'tarildi. Respublikamizda davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash, ichki ishlar, harbiy sohalarda ijtimoiy-psixologik xizmatlar tarmoqlari kengaymoqda. Bu jarayonda, bir tomondan, xizmatlarni institutsional jihatdan mustahkamlash, professional psixologlarni tayyorlash va ularning kasbiy malakasini oshirish bo'yicha qator dasturlar amalga oshirilmoqda. Ikkinchi tomondan, xizmatlarning real samaradorligini oshirish uchun zamonaviy psixodiagnostika, psixologik maslahat va treninglarni joriy etish, xodimlar va rahbarlar uchun psixologik savodxonlikni oshirish bo'yicha innovatsion yondashuvlar talab etilmoqda. Bu borada, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, oliy ta'lim muassasalari va amaliy psixologik markazlar hamkorligida bir qator ilmiy-amaliy loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, tashkilotlarda stressni kamaytirish, konfliktlarni hal qilish, liderlik va kommunikativ kompetensiyalarni

rivojlantirish, ishchi jamoalarda sog‘lom psixologik muhitni yaratish bo‘yicha trening va seminarlar muntazam o‘tkazilmoqda. Biroq, mavjud muammolar – byurokratik to‘siqlar, psixologik xizmatga nisbatan stereotiplar, malakali kadrlar yetishmasligi, metodik ta‘minotning zaifligi kabi omillar xizmatlarning to‘liq samaradorligini pasaytiradi.[6]

Tanqidiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etishda har bir mamlakat va mintaqaning o‘ziga xos ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va boshqaruv an‘analari, milliy mentaliteti muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, xorijiy tajribalarni to‘liq ko‘chirib olish emas, balki ularni mahalliy sharoitga moslashtirish, milliy qadriyatlar va jamoaviy munosabatlarni inobatga olgan holda xizmatlarni rivojlantirish muhimdir. Masalan, O‘zbekiston sharoitida psixologik xizmatlarda oilaviy qadriyatlar, jamoaviylik, an‘anaviy ijtimoiy tuzilmalar, diniy va axloqiy me‘yorlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etishda universal yondashuvlardan ko‘ra, moslashuvchan, kontekstual va innovatsion yondashuvlar samaraliroq hisoblanadi.

Empirik tadqiqotlar natijalari ham shuni ko‘rsatadiki, boshqaruv tizimida psixologik xizmatning samaradorligi bir qator omillarga bevosita bog‘liq. Ulardan eng muhimi – rahbariyatning psixologik xizmat ahamiyatini to‘g‘ri anglash darajasi, xizmatlarning mustaqilligi va professional salohiyati, xodimlar o‘rtasida psixologik xizmatga nisbatan ishonch darajasi, xizmatlarning zamonaviy metod va vositalar bilan ta‘minlanganligi, hamda xizmatlarning natijalari bo‘yicha muntazam monitoring va tahlil olib borilishi hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy psixologik xizmatlar, onlayn maslahat va treninglar, mobil ilovalar orqali stress monitoringi va psixologik yordam ko‘rsatish imkoniyatlari ham kengayib bormoqda. Bu esa, xizmatlarning ko‘lamini va samaradorligini oshirishda yangi ufqlar ochmoqda.

Yuqorida keltirilgan ilmiy-nazariy va amaliy tadqiqotlar, tanqidiy tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etish masalasi ko‘p qirrali va kompleks yondashuvni talab qiladi. Xizmatlarning samaradorligini oshirish uchun, bir tomondan, xalqaro va milliy ilg‘or tajribalarni o‘rganish va moslashtirish, ikkinchi tomondan, zamonaviy psixologik metod va texnologiyalarni joriy etish,

professional kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish, xizmatlarni institutsional jihatdan mustahkamlash, monitoring va baholash tizimini yo‘lga qo‘yish, psixologik savodxonlikni oshirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilishi zarur. Bu borada ilmiy-amaliy hamkorlik, innovatsion yondashuvlar va milliy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish asosiy muvaffaqiyat omillari sifatida namoyon bo‘ladi.

Yechimlar sifatida psixologik xizmatni maqsadli boshqaruv (MBO) bilan bog‘lash, xodimlar motivatsiyasini oshirish va eksperimental metodlarni (chuqur intervyu, sifat tahlili) qo‘llash mumkin. O‘zbekiston darsliklarida psixokorreksiya dasturlari (bilish jarayonlari, oilaviy munosabatlar) va amaliy mashg‘ulotlar (psixodrama, konsiliumlar) batafsil tavsiflangan. Bu yondashuvlar xodimlar samaradorligini oshirish va stressni kamaytirishga xizmat qiladi.¹

Xulosa

Boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etish hozirgi kunda nafaqat ilmiy, balki amaliy nuqtai nazardan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, samarali psixologik xizmat tizimini yaratish uchun avvalo, ilmiy-nazariy asoslar va ilg‘or xorijiy tajribalarni chuqur o‘rganish, ularni milliy sharoitga moslashtirish, zamonaviy metod va texnologiyalarni joriy etish zarur. Shu bilan birga, professional psixologlarning malakasini oshirish, xizmatlarning institutsional asoslarini mustahkamlash, rahbar va xodimlar o‘rtasida psixologik savodxonlikni oshirish, xizmat natijalarining monitoringi va baholash tizimlarini rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy boshqaruv tizimida psixologik xizmatdan samarali foydalanish, ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash, stress va konfliktlarni boshqarish, motivatsiya va ish unumdorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Xizmatlarni tashkil etishda milliy va mintaqaviy xususiyatlarni, ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni hisobga olish, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish va doimiy ilmiy-amaliy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zamonaviy muammolarning samarali yechimi sifatida xizmat qiladi. Shunday qilib,

¹ <https://cyberleninka.ru/article/n/o-metodah-issledovaniya-v-psihologii-upravleniya>

boshqaruv tizimida psixologik xizmatni tashkil etish va rivojlantirish uchun ko‘p qirrali, kompleks va tizimli yondashuv, ilg‘or tajriba va bilimlarni uyg‘unlashtirish, doimiy yangilanish va taraqqiyotga intilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maslow A. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1954.
2. Mayo E. The Human Problems of an Industrial Civilization. New York: Macmillan, 1933.
3. G‘ulomov N., Raximov S. Boshqaruv va psixologik xizmat: nazariy va amaliy masalalar. Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
4. Nikiforov G. S. Psixologik xizmat tashkiloti va boshqaruvi. Moskva: Rech, 2007.
5. Schein E. H. Organizational Culture and Leadership. San Francisco: Jossey-Bass, 2010.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-iyundagi “Psixologik xizmatlarni rivojlantirish to‘g‘risida”gi PQ-300-son qarori.
7. Nishanova, Z.T., Alimova, G.K. (2024). Psixologik xizmat va psixokorreksiya. *Renessans Edu*.
8. Chirchiq PDU. (2024). Boshqaruv va ijtimoiy sohalarda psixologik xizmat.
9. O‘zR Vazirlar Mahkamasi. (577-son qaror). Psixologik xizmat vazifalari.
10. CyberLeninka. Sovremennye problemy v oblasti psihologii upravleniya.
11. Soxobjonovich, Olimov Saydullo. "TALABALARDA BOSHQARUV FAOLIYATINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ISTIQBOLLARI."

Analysis of International Sciences